

Σχεδιάγραμμα Διδασκαλίας Μαθήματος

ΓΕΝΙΚΑ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ	Μάρκος Ξυδάκης		
ΚΩΔΙΚΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	ΝΕΦΦ 525		
ΕΞΑΜΗΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ	5 ^ο και εξής		
ΣΧΟΛΗ	ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ		
ΤΜΗΜΑ	ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ		
ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΠΟΥΔΩΝ	ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟ		
ΤΙΤΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	Χειρόγραφο βιβλίο και εκδοτική 15 ^{ος} -19 ^{ος} αιώνας		
ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ <i>σε περίπτωση που οι πιστωτικές μονάδες απονέμονται σε διακριτά μέρη του μαθήματος π.χ. Διαλέξεις, Εργαστηριακές Ασκήσεις κ.λπ. Αν οι πιστωτικές μονάδες απονέμονται ενιαία για το σύνολο του μαθήματος αναγράψτε τις εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας και το σύνολο των πιστωτικών μονάδων</i>	ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΕΣ ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	ΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ	
Διαλέξεις	3	10	
<i>Προσθέστε σειρές αν χρειαστεί. Η οργάνωση διδασκαλίας και οι διδακτικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται περιγράφονται αναλυτικά στο 4.</i>			
ΤΥΠΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ <i>Υποβάθρου, Γενικών Γνώσεων, Επιστημονικής Περιοχής, Ανάπτυξης Δεξιοτήτων</i>	Επιστημονικής περιοχής		
ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ:	Η επιτυχής εξέταση στο ΝΕΦΦ 100, ΝΕΦΦ 103 και μια παράδοση ΝΕΦΦ		
ΓΛΩΣΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ και ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ:	Ελληνική		

ΜΑΘΗΣΙΑΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Μαθησιακά Αποτελέσματα

Περιγράφονται τα μαθησιακά αποτελέσματα του μαθήματος οι συγκεκριμένες γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες καταλλήλου επιπέδου που θα αποκτήσουν οι φοιτητές μετά την επιτυχή ολοκλήρωση του μαθήματος.

Συμβουλευτείτε το Παράρτημα Α

- Περιγραφή του Επιπέδου των Μαθησιακών Αποτελεσμάτων για κάθε ένα κύκλο σπουδών σύμφωνα με Πλαίσιο Προσόντων του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης
- Περιγραφικοί Δείκτες Επιπέδων 6, 7 & 8 του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Προσόντων Διά Βίου Μάθησης

και Παράρτημα Β

- Περιληπτικός Οδηγός συγγραφής Μαθησιακών Αποτελεσμάτων

Στόχος του Μαθήματος

Γενικός στόχος του μαθήματος είναι να εξοικειώσει τους φοιτητές/τήτριες με τα ιστορικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα του χειρόγραφου και έντυπου βιβλίου κατά τους πρώτους αιώνες της τυπογραφίας, την περίοδο της πρώιμης νεοτερικότητας και του νεοελληνικού Διαφωτισμού, καθώς και με τις πρακτικές σύγχρονων φιλολογικών εκδόσεων έργων της παλαιότερης γραμματείας. Με την ολοκλήρωση του μαθήματος, οι φοιτητές/τήτριες θα πρέπει:

- Να γνωρίζουν τα βασικά στοιχεία γύρω από την ιστορία του χειρόγραφου και έντυπου βιβλίου (χειρόγραφη κυκλοφορία, τυπογραφία, συγγραφείς, επιμελητές, αναγνωστικό κοινό).
- Να αντιλαμβάνονται τις προϋποθέσεις εκείνες που συντέλεσαν στο πέρασμα από το χειρόγραφο στο έντυπο, αλλά και τους λόγους που το πρώτο παρέμεινε ανθεκτικό.
- Να έχουν εξοικειωθεί με τα στοιχειώδη της μεθοδολογίας της εκδοτικής.
- Να έχουν έρθει σε επαφή με χειρόγραφους κώδικες της υπό εξέταση περιόδου ποικίλων ειδολογικών κατηγοριών.
- Να μπορούν να αξιολογήσουν τις σύγχρονες φιλολογικές εκδόσεις και να γνωρίζουν τις

- σημαντικότερες ελληνικές εκδοτικές σειρές.
- Να διαθέτουν την ικανότητα να διαβάζουν καταλόγους χειρογράφων.
- Να γνωρίζουν τα ψηφιακά εργαλεία του επιστημονικού πεδίου (ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων, ψηφιακές εκδόσεις και ψηφιοποιημένες συλλογές χειρογράφων).
- Να κατανοούν τη σημασία της πρωτογενούς έρευνας σε αρχεία και συλλογές.

Γενικές Ικανότητες

Λαμβάνοντας υπόψη τις γενικές ικανότητες που πρέπει να έχει αποκτήσει ο πτυχιούχος (όπως αυτές αναγράφονται στο Παράρτημα Διπλώματος και παρατίθενται ακολούθως) σε ποια / ποιες από αυτές αποσκοπεί το μάθημα;

Αναζήτηση, ανάλυση και σύνθεση δεδομένων και πληροφοριών, με τη χρήση και των απαραίτητων τεχνολογιών

Προσαρμογή σε νέες καταστάσεις

Λήψη αποφάσεων

Αυτόνομη εργασία

Ομαδική εργασία

Εργασία σε διεθνές περιβάλλον

Εργασία σε διεπιστημονικό περιβάλλον

Παράγωγή νέων ερευνητικών ιδεών

Σχεδιασμός και διαχείριση έργων

Σεβασμός στη διαφορετικότητα και στην πολυπολιτισμικότητα

Σεβασμός στο φυσικό περιβάλλον

Επίδειξη κοινωνικής, επαγγελματικής και ηθικής υπευθυνότητας και εναισθησίας σε θέματα φύλου

Άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής

Άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής

Προαγωγή της ελεύθερης, δημιουργικής και επαγωγικής σκέψης

- Προαγωγή της ελεύθερης, δημιουργικής και επαγωγικής σκέψης.
- Άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής.
- Προφορικές παρουσιάσεις.
- Γραπτές εργασίες.
- Αναζήτηση, ανάλυση και σύνθεση δεδομένων και πληροφοριών, με τη χρήση και των απαραίτητων τεχνολογιών.
- Λήψη αποφάσεων.
- Παραγωγή νέων ερευνητικών ιδεών.
- Αυτόνομη εργασία.
- Ομαδική εργασία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1. Γενική εισαγωγή στον κόσμο του χειρόγραφου και έντυπου βιβλίου: Το πριν και το μετά της εφεύρεσης της τυπογραφίας.
2. Οι ρόλοι των βασικών συντελεστών της παραγωγής και διακίνησης του έντυπου βιβλίου. Οι πρώτες εκδόσεις νεοελληνικών λογοτεχνικών εντύπων – Βοκάκιος και *Θησιίδα*.
3. Εισαγωγή στην εκδοτική χειρόγραφων κωδίκων και παλαιότερων κειμένων.
4. Αντιμετωπίζοντας το χειρόγραφο βιβλίο: Η πορεία από τον κατάλογο χειρογράφων και τις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων στα αρχεία, τις βιβλιοθήκες και τα ψηφιακά αποθετήρια. Επαφή με ψηφιοποιημένο χειρόγραφο υλικό ποικίλων ειδολογικών κατηγοριών.
5. Εξοικείωση με το χειρόγραφο βιβλίο: Η έκδοση έργων της Κρητικής Αναγέννησης τότε και τώρα. Από τα βενετικά τυπογραφεία στις σύγχρονες εκδόσεις.
6. Εξοικείωση με το χειρόγραφο βιβλίο: Χειρόγραφα μυθιστορήματα έτοιμα για το τυπογραφείο, η πρώτη ελληνική μετάφραση του *Χωλού Διαβόλου* (1707) του Alain-René Lesage.
7. Εξοικείωση με το χειρόγραφο βιβλίο: Στο εργαστήρι του συγγραφέα. Επεξεργασία και κυκλοφορία χειρόγραφων λογοτεχνικών κειμένων από τα κατάλοιπα του

Επιφάνιου/Στέφανου Δημητριάδη (1760-1825).

8. Η έκδοση των λαϊκών βιβλίων: Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των «Αναγνωσμάτων του Νέου Ελληνισμού» και οι εκδοτικές τους απαιτήσεις (*Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου, Μπερτόλδος*).
9. Το θέατρο στον 18^ο αιώνα, από το χειρόγραφο στο τυπογραφείο. Η περίπτωση των κωμωδιών του Μολιέρου.
10. Ο προσωπικός λόγος, από το χειρόγραφο στο τυπογραφείο: Αυτοβιογραφίες, ημερολόγια, αλληλογραφίες.
11. Απομνημονεύματα της Επανάστασης του 1821, από το χειρόγραφο στο τυπογραφείο: Η περίπτωση των απομνημονευμάτων του Μακρυγιάννη – Νεότερες εκδοτικές πρωτοβουλίες (Κασομούλης).

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ και ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ <i>Πρόσωπο με πρόσωπο, Εξ αποστάσεως εκπαίδευση κ.λπ.</i>	Πρόσωπο με πρόσωπο
ΧΡΗΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ <i>Χρήση Τ.Π.Ε. στη Διδασκαλία, στην Εργαστηριακή Εκπαίδευση, στην Επικοινωνία με τους φοιτητές</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Προβολή ψηφιοποιημένων διαφανειών • Χρήση Power-point • Συστηματική αξιοποίηση της πλατφόρμας e-learn του Πανεπιστημίου για την ανάρτηση σχετικού υλικού. • Επικοινωνία μέσω e-mail. • Χρήση βάσεων δεδομένων σχετικών με το μάθημα: <p>http://anemi.lib.uoc.gr/. (Ψηφιοποιημένα έντυπα και χφ. από τη συλλογή του Πανεπιστημίου Κρήτης)</p> <p>http://www.benaki.gr/bibliology/search_simple.asp (Ηλεκτρονικός κατάλογος του «Βιβλιολογικού Εργαστηρίου “Φίλιππος Ηλιού”»).</p> <p>https://pinakes.irht.cnrs.fr («Πίνακες», Συνολική καταγραφή ελληνικών κωδίκων).</p> <p>http://www.mountathos.org/el-gr/sylloges.aspx (Ψηφιακό αποθετήριο χειρόγραφων κωδίκων Αγίου Όρους «Αθωνική Ψηφιακή Κιβωτός»).</p> <p>http://www.paperhistory.org/Watermark-catalogues/ (Κατάλογοι υδατοσήμων της «International Association of Paper Historians»).</p> <p>https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/col_byzantinemanuscripts (Ψηφιακό αποθετήριο των χειρόγραφων κωδίκων του ΕΚΠΑ «Πέργαμος»)</p> <p>https://zagora-dspace.datascouting.com (Ψηφιακό αποθετήριο των χειρόγραφων κωδίκων της Δημόσιας Ιστορικής Βιβλιοθήκης Ζαγοράς)</p>

<p align="center">ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ</p> <p>Περιγράφονται αναλυτικά ο τρόπος και μέθοδοι διδασκαλίας, Διαλέξεις, Σεμινάρια, Εργαστηριακή Άσκηση, Άσκηση Πεδίου, Μελέτη & ανάλυση βιβλιογραφίας, Φροντιστήριο, Πρακτική (Τοποθέτηση), Κλινική Άσκηση, Καλλιτεχνικό Εργαστήριο, Διαδραστική διδασκαλία, Εκπαιδευτικές επισκέψεις, Εκπόνηση μελέτης (project), Συγγραφή εργασίας / εργασιών, Καλλιτεχνική δημιουργία, κ.λπ.</p> <p>Αναγράφονται οι ώρες μελέτης του φοιτητή για κάθε μαθησιακή δραστηριότητα καθώς και οι ώρες μη καθοδηγούμενης μελέτης ώστε ο συνολικός φόρτος εργασίας σε επίπεδο εξαμήνου να αντιστοιχεί στα standards του ECTS</p>	<p align="center">Δραστηριότητα</p>	<p align="center">Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου</p>
	Διαλέξεις	39
	Μελέτη και ανάλυση βιβλίων και άρθρων/προφορική παρουσίαση	60
	Αυτοτελής μελέτη και προετοιμασία για τις εξετάσεις	71
	Γραπτή εργασία	80
	Σύνολο Μαθήματος (25 ώρες φόρτου εργασίας ανά πιστωτική μονάδα)	250
<p align="center">ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΦΟΙΤΗΤΩΝ</p> <p>Περιγραφή της διαδικασίας αξιολόγησης</p> <p>Γλώσσα Αξιολόγησης, Μέθοδοι αξιολόγησης, Διαμορφωτική ή Συμπερασματική, Δοκιμασία Πολλαπλής Επιλογής, Ερωτήσεις Σύντομης Απάντησης, Ερωτήσεις Ανάπτυξης Δοκιμίων, Επίλυση Προβλημάτων, Γραπτή Εργασία, Έκθεση / Αναφορά, Προφορική Εξέταση, Δημόσια Παρουσίαση, Εργαστηριακή Εργασία, Κλινική Εξέταση Ασθενούς, Καλλιτεχνική Ερμηνεία, Άλλη / Άλλες</p> <p>Αναφέρονται ρητά προσδιορισμένα κριτήρια αξιολόγησης και εάν και πού είναι προσβάσιμα από τους φοιτητές.</p>	<p>-Προφορικές παρουσιάσεις της δοθείσας βιβλιογραφίας/δικτυογραφίας</p> <p>-Ατομικές ή και ομαδικές γραπτές εργασίες, που θα παραδοθούν στο τέλος του εξαμήνου.</p>	

ΣΥΝΙΣΤΩΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγαπητός, Παναγιώτης, «Εκδοση και ερμηνεία των κειμένων. Σκέψεις για τη δυναμική διαπλοκή των μεθόδων»: *Θεωρία και πράξη των εκδόσεων της υστεροβυζαντινής, αναγεννησιακής και μεταβυζαντινής δημόδους γραμματείας. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IV* (Αμβούργο, 28-31 Ιανουαρίου 1999), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, σ. 93-99.

Αγγέλου, Άλκης (επιμ.), *Ο Μπερτόλδος και ο Μπερτολδίνος*, Αθήνα, Ερμής, 1988.

Βελουδής, Γιώργος (επιμ.), *Η Φυλλάδα του Μεγαλέξαντρου*, Αθήνα, Ερμής, 1977.

Δημαράς, Κ. Θ., «Γιατί διορθώνουμε;», *Ο Εραμιστής* 4 (1966) 30-32 [Κ. Θ. Δημαράς, *Σύμμικτα, Δ΄: Λόγια περί μεθόδου*, τ. 2: 1964-1989, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης – Μουσείο Μπενάκη, 2013, σ. 711-713].

Ηλιού, Φίλιππος, «Η “διόρθωση” των κειμένων. Ιστορικές διαστάσεις και κακές συνήθειες» (2002): *Ιστορίες του ελληνικού βιβλίου* (επιμ.: Άννα Ματθαίου, Στρατής Μπουρνάζος, Πόπη Πολέμη), Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2006, σ. 611-618.

Κακλαμάνης, Στέφανος, *Η κρητική ποίηση στα χρόνια της Αναγέννησης*, τ. 1-3, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2019-2021.

Καπλάνης, Τάσος Α., «Εκδόσεις κειμένων της νεοελληνικής δημόδους γραμματείας και μονοτονικό σύστημα», *Κονδυλοφόρος* 1 (2002) 205-235.

Καράογλου, Χ. Α., «Ζητήματα ορολογίας και τεχνικής των εκδόσεων»: *Εκδοτικά προβλήματα και απορίες. Πρακτικά συνεδρίου στη μνήμη του Γ. Π. Σαββίδη* (Αθήνα, 16-17 Ιουνίου 2000), Αθήνα, Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού, 2002, σ. 160-172.

–, «Ο φιλολογικός επιμελητής ανάμεσα στον συγγραφέα και στον αναγνώστη. Υπηρετής δύο αφεντάδων;», *Κονδυλοφόρος* 12 (2013) 165-189.

Κασομούλης, Νικόλαος, *Με το σπαθί εις το χέρι και με το ντουφέκι στο πολιορκημένο Μεσολόγγι* (επιμ.-επιμ.: Αλέξης Πολίτης), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2021.

Κατσιγιάννης, Αλέξανδρος, «Λογαριάζοντας χωρίς τον τυπογράφο. Με αφορμή τα περικείμενα της *Χρηστοθήβειας* του Καισάριου Δαπόντε (1770)», *Νέα Εστία* 1882 (2019) 756-766.

Κοδρικάς, Παναγιώτης, *Εφημερίδες* (επιμ.: Άλκης Αγγέλου), Αθήνα, Ερμής, 1991.

Κορνάρος, Βιτσέντζος, *Ερωτόκριτος* (επιμ.: Στυλιανός Αλεξίου), Αθήνα, Εστία, 1995.

Ταμπάκη, Άννα, «Ο Μολιέρος στη φαναριώτικη παιδεία. Τρεις χειρόγραφες μεταφράσεις», *Τετράδια Εργασίας* 14, Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 1989.

Bakker, Wim F. – Gemert Arnold F. van, *Η Θυσία του Αβραάμ. Κριτική έκδοση*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2012.

Barbier, Frédéric, *Ιστορία του βιβλίου* (2000) (μτφρ.: Μαρία Παπαηλιάδη). Αθήνα, Μεταίχμιο, 2002.

Eideneier, Hans, «Συλλογικά χειρόγραφα κατά συμμείκτων»: *Κωδικογράφοι, συλλέκτες, διασκευαστές και εκδότες. Χειρόγραφα και εκδόσεις της όψιμης βυζαντινής και πρώιμης νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρακτικά Συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στο Ινστιτούτο της Δανίας στην Αθήνα, 23-26 Μαΐου 2002, προς τιμήν των Hans Eideneier και Arnold van Gemert* (επιμ.: David Holton, Τίνα Λεντάρη, Ulrich Moennig, Peter Vejleskov), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2005, σ. 247-249.

Fahy, Conor, *Εισαγωγή στην Κειμενική Βιβλιολογία* (1988) (μτφρ.-επιμ.: Στέφανος Κακλαμάνης), Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2013.

Gemert, Arnold van, «Σκοπός, δυνατότητες και όρια της κριτικής αποκατάστασης των κειμένων»: *Θεωρία και πράξη των εκδόσεων της υστεροβυζαντινής, αναγεννησιακής και μεταβυζαντινής δημόδους γραμματείας. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IV* (Αμβούργο, 28-31 Ιανουαρίου 1999), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, σ. 17-36.

Holton, David, «Η εισαγωγή μιας κριτικής έκδοσης: σε ποια ερωτήματα θα έπρεπε να απαντήσει ο εκδότης ενός κειμένου;»: *Θεωρία και πράξη των εκδόσεων της υστεροβυζαντινής, αναγεννησιακής και μεταβυζαντινής δημόδους γραμματείας. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IV* (Αμβούργο, 28-31 Ιανουαρίου 1999), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, σ. 251-270.

Mackridge, Peter, «Η εκδοτική των φαναριώτικων λογοτεχνικών κειμένων (περίπου 1740-1800): απολογισμός και ζητούμενα»: *Έργα της αγάπης. Τιμητικός τόμος για τον Χ. Α. Καράογλου* (επιμ.: Μάρθα Βασιλειάδη, Κατερίνα Κωστίου, Μιχ. Γ. Μπακογιάννης, Ιωάννα Ναούμ, Κατερίνα Τικτοπούλου, Έλλη Φιλοκύπρου), Αθήνα, Σμίλη, 2023, σ. 21-38.

Moennig, Ulrich, «Από το χειρόγραφο στο εκδιδόμενο κείμενο. Βήματα, προβλήματα, παγίδες»:

Θεωρία και πράξη των εκδόσεων της υστεροβυζαντινής, αναγεννησιακής και μεταβυζαντινής δημόσιας γραμματείας. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi IV (Αμβούργο, 28-31 Ιανουαρίου 1999), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, σ. 189-213.

Momartz, Caspar Ludwig, *Η Βοσπορομαχία* (επιμ.: Albrecht Berger), Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2022.

Puchner, Walter, «Εκδοτικά προβλήματα σε δραματικά κείμενα και θεατρικές μεταφράσεις του 18ου και 19ου αιώνα (1790-1850)»: *Ράμπα και παλκοσένικο. Δέκα θεατρολογικά μελετήματα*, Αθήνα, Πορεία, 2004, σ. 173-204.

Brian Richardson, *Τυπογραφία, συγγραφείς και αναγνώστες στην Ιταλία της Αναγέννησης (1999)* (μτφρ.: Ειρήνη Παπαδάκη), Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2014.